

НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ФОНДОМ

Н.В. Стрішенець

Американські бібліотекознавці до елементів управління фондом нерідко відносять і наукову комунікацію. Розглядаються альтернативні канали наукової комунікації, що його пропонує нове електронне середовище. Подається визначення терміна «репозитарій».

Ключові слова: наукова комунікація, репозитарій, бібліотеки США.

Scholarly communication is often treated by American librarians as an element of collection management. The focus is on the alternative channels of scholarly communication in the new electronic environment. The definition of the term «repository» is presented.

Управління фондом у сучасній бібліотеці включає планування його розвитку, розподіл коштів на комплектування, відбір та придбання видань, забезпечення доступу до бібліотечних матеріалів, сприяння їхньому використанню, зберігання та розміщення фонду, підтримання його в актуальному стані тощо [1, 81]. Дехто з дослідників до елементів управління фондом відносить і наукову комунікацію або наукове спілкування (scholarly communication) [2, 47-50]. Поміж тим, все більше акцентується увага на ролі бібліотек у науковій комунікації, адже їхні фонди є її основою. Саме бібліотеки після публікації наукового дослідження (у друкованій чи електронній формі) надають до нього постійний доступ. Ознакою часу є твердження: «Бібліотеки не для книг: вони були, є й будуть для забезпечення комунікації, спілкування в часі й просторі. Книги служили цьому історично, але сьогодні є інші, часто кращі шляхи здійснювати це [3, 240]».

Хоча сам термін *наукова комунікація/наукове спілкування (scholarly communication)* у широкому вжитку з'явився не так давно: 1979 р., після публікації звіту Американської Ради Вчених Товариств під назвою «Scholarly Communication» (Baltimore: John Hopkins Un-ty Press, 1979) [2, 47-48]. Сам же початок наукової комунікації відносять до часу, коли вчені спілкувалися здебільшого шляхом листування. Утворені пізніше наукові товариства та їхні видання і особливо заснування журналів відкрило нові можливості для обміну результатами досліджень та їхнього обговорення.

Так звана криза періодики, яка розпочалася на початку 1980-х рр. і була пов'язана з безпрецедентним зростанням вартості наукових журналів, спричинила також порушення налагодженої системи наукової комунікації. Зростання цін пов'язували з рішенням видавців трактувати науково-технічні журнали як *економічні товари* [4]. Думки про те, що за нинішніх умов наукова стаття чи монографія професійного вченого стає товаром, дотримувався і відомий американський фондознавець Росс Аткінсон [5, 248]. На шляху цього товару з'являються видавці, постачальники, що додає йому вартості й спричиняє, на думку багатьох, кризу наукової комунікації.

Утім, Р. Аткінсон вбачав подібну кризу наслідком того, що кожен у системі комунікації: автор, видавець, бібліотека, читач тощо є професіоналом, кожен із них намагається створити продукт чи послугу ефективнішу, конкурентнішу від інших [5, 248]. Автори прагнуть друкуватися в найповажніших і найбільш рейтингових виданнях, видавці змагаються між собою, бібліотеки також. Дослідник навіть висловлює думку про те, що добре було б повернути колишнє листування між ученими, за умови, що бібліотеки збиратимуть його і впорядковуватимуть [5, 248].

На конференції «Фонди наукових бібліотек: управління зміною взаємодії між авторами та читачами», що відбулася у Корнельському університеті 9-11 жовтня 2005 р., серед шести ключових викликів майбутньому розвитку фондів було названо й альтернативні канали

наукової комунікації. Існують значно ефективніші методи оприлюднення наукової інформації, передачі її від авторів до читачів, аніж використовувані нині. Тому бібліотекарі повинні зараз почати працювати з науковцями та іншими ключовими гравцями, щоб розвивати ці інші ефективніші методи, як альтернативні чи додаткові, до традиційних наукових публікацій [5, 250].

Ще наприкінці 1990-х рр. в одному з матеріалів відомого журналу «Science» пропонувалося, щоб публікації, виконані в рамках проектів, фінансованих із федерального бюджету, перебували в громадській власності [6]. Цю думку підтримали й інші дослідники, виступивши за ухвалення закону, який вимагав би, щоб кожна публікація, яка з'являється в рамках досліджень, проведених за громадські кошти, передавалася видавцем до електронного архіву, що перебуває у вільному доступі, невдовзі (приблизно через шість місяців) після публікації його в науковому журналі [7, 278]. Загальновідомою є й Будапештська ініціатива вільного доступу до наукових публікацій.

Пропонувалася також модель спілкування вчених в електронному середовищі, в якому всі університети надавали б відкритий доступ до інтелектуального капіталу своїх учених. Для підтримання якості й рівня публікацій викладачі мають подавати свої роботи для рецензування групі науковців, яка користується довірою, а після цього бібліотеки забезпечили б відкритий електронний доступ до їхніх робіт. Відстеження статистики допомогло б зрозуміти й переконати вчених, що розширений доступ забезпечує більшу можливість ознайомлення з їхніми роботами, ніж традиційна публікація в престижних журналах [8].

В університетах таким способом забезпечення відкритого доступу нині є розвиток електронних інституційних репозитаріїв, які б робили доступними опубліковані дослідження [7, 278]. У огляді літератури з розвитку фондів за 1997-2003 рр. наводиться визначення репозитаріїв як «електронних зібрань, що збирають і зберігають інтелектуальний доробок університетської спільноти» або «інституційні репозитарії, як набір послуг, які пропонує університет членам своєї спільноти для управління й поширення електронних матеріалів, створених інституцією та її членами.., організаційне зобов'язання керувати цими електронними матеріалами, включаючи довготермінове зберігання, якщо потрібно, а також організацію та доступ чи поширення [7, 278-279]».

Доводиться акцентувати увагу на визначенні цього терміна, оскільки традиційне його значення як сховища [9] зазнає змін і нерідко в українських публікаціях він трапляється в доволі несподіваних контекстах і різних орфографічних варіантах (репозитарій і репозиторій). Не дивно, адже навіть у найновішому з існуючих фаховому словнику «Dictionary for library and information science», що з'явився у спеціалізованому видавництві «Libraries unlimited» 2004 р., наводиться лише традиційне визначення терміна *repository*: «фізичний простір (будинок, кімната, частина приміщення), призначений для постійного чи проміжного/допоміжного зберігання архівних матеріалів (рукописів, рідкісних книг, урядових документів, інших документів, фотографій і т. ін.). Для забезпечення збереження та захисту архівних фондів сучасні сховища (repositories) оснащені відповідно до сучасних стандартів контролю середовища та безпеки. Залежно від правил установи, сховище може бути відкрите чи закрите для доступу публіки [10, 610]». Про вживання цього терміна в контексті електронного середовища у словнику не йдеться.

Утім, останніми роками це слово частіше використовується саме в значенні, наведеному перед цим, також як сховище, але електронних матеріалів, і як правило, університету. Щодо написання: репозитарій чи репозиторій, – очевидно, слід надати перевагу першому варіанту за аналогії з іншим запозиченням, яке давно прижилося – «депозитарій», у написанні якого в передостанньому складі вживається «а». Між тим, у оригіналі також «о» (*depository*), як і в англійському слові-прототипі «*repository*», котрий розглядається нами.

Отже, відкриті е-бібліотеки чи е-репозитарії є також одним із альтернативних шляхів наукової комунікації, які доволі широко пропагуються нині. Пошуки інших шляхів тривають. Оскільки наукові товариства друкують статті високого рівня, ціна яких нижча від

цін комерційних видавництв, то в науковому співтоваристві навіть лунають заклики відмовлятися рецензувати статті для комерційних журналів. Оцінка якості публікацій, тобто рецензування їх іншими фахівцями, також входить до процесу наукової комунікації, як і збереження їх для майбутнього використання [10, 634].

Розвиток інформаційних технологій та швидке зростання електронних ресурсів поклав лише початок змінам у системі наукових комунікацій. Сучасна модель, що базується на публікації в прибуткових журналах (друкованих чи електронних), через високу ціну обмежує доступ і шкодить інтересам і науковців, які б бажали, щоб їхні результати дійшли до наукової спільноти, й тих, хто потребує цієї інформації. Бібліотеки повинні повернути відповідальність за архівування та збереження наукової інформації, що значною мірою перебуває нині в руках видавців, у їхніх комерційних базах даних, утворюючи монополію в окремих дисциплінах. Бібліотеки мають працювати разом з ученими, щоб використати потенціал електронних публікацій для покращення доступу у сфері наукових комунікацій.

Використана література

1. International Encyclopedia of Information and Library Science / Ed. by *J. Feather, P. Sturges*. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2003. – 688 p.
2. *Osburn C. B.* Collection management in the *Library Quarterly*, 1931-2005 / *C. B. Osburn* // *The Library Quarterly*. – 2006. – Vol. 76. – №. 1. – P. 36-57.
3. *Sandler M.* Collection Development in the – Age Day of Google / *M. Sandler* // *Library Resources and Technical Services*. – 2006. – Vol. 50. – №. 4. – P. 239-243.
4. *Dougherty R. M.* Reflection on 25 years of JAL and academic libraries / *R. M. Dougherty* // *Journal of Academic Librarianship*. – 1999. – 25 (1). – P. 3-8.
5. *Bachrach S.* Six Key Challenges for the Future of Collection Development / *S. Bachrach* // *Library Resources and Technical Services*. – 2006. – Vol. 50. – №. 4. – P. 244-251.
6. *Bachrach S.* Who Should Own Scientific Papers? / *S. Bachrach* // *Science*. – 1998. – Sept. 4. – № 5382. – P. 1459-1460.
7. *Phillips L. L.* Collection Development Embraces the Digital Age: A Review of the Literature, 1997-2003 / *L. L. Phillips, S. R. Williams* // *Library Resources and Technical Services*. – 2004. – Vol. 48. – №. 4. – P. 273-299.
8. *Atkinson R. A.* Rationale for the Redesign of Scholarly Information Exchange / *R. A. Atkinson* // *Library Resources and Technical Services*. – 2000. – Vol. 44. – №. 2. – P. 59-69.
9. *Стрішенець. Н. В.* Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / *Н. В. Стрішенець*; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. Вернадського. – К., 2004. – 329 с.
10. *Reitz J. M.* Dictionary for library and information science / *J. M. Reitz*. – Westport, CT; London: Libraries Unlimited, 2004. – 788 p.